

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЄПРИПАСІВ: ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ

LEGAL EXPERT PROVISION OF PRE-CRIMINAL INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF FIRE ARMS AND AMMUNITION: THEORETICAL ISSUES

Бондар В.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

*Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка*

Пец Д.М.,

*судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень*

*Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України*

Стаття присвячена дослідженню питань оптимізації судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, які вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів. Обґрунтовано, що об'єднуючою ланкою складів злочинів у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів є предмет злочину: 1) вогнепальна зброя (ст. 263, 263¹, 264); 2) бойові припаси (ст. 263, 263¹, 264). Визначено злочини, знаряддями та засобами вчинення яких є вогнепальна зброя та бойові припаси, що утворюють юридичну ознаку складу злочину, а також злочини, в яких вони не утворюють юридичної ознаки злочину та не впливають на кримінально-правову оцінку вчиненого. Надано загальну характеристику судово-трасологічних, судово-балістичних досліджень, зокрема досліджень слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, які проводяться з метою встановлення обставин, що мають значення для виявлення та досудового розслідування та судового злочинів, які вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів. Систематизовано об'єкти балістичного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, котрі пропонується поділити на три групи: перша група – предмети (вироби): ручна стрілецька зброя, бойові припаси, приладдя; друга група – матеріальні сліди-відображення; третя група – процесуальні документи та інформаційні ресурси (натурні колекції, електронні банки даних).

Систематизовані засади оптимізації дослідження ситуаційних обставин пострілу, відтворення ситуації на місці події. Конкретизовані додаткові ознаки, які необхідно враховувати у визначенні вогнепального характеру ушкодження у разі пострілу в перешкоди з різних матеріалів. Проведено практичні експерименти: стрільбу з автомата АК-74 калібру 5,45 мм у скляні блоки, фрагменти деревостружкової плити з використанням патронів калібру 5,45x39 мм. Експериментальна стрільба проводилася з дистанцій 1, 2 та 3 м під кутом від 70° до 90° до перешкод, по пострілу з кожної дистанції в кожну перешкоду.

У роботі визначений комплекс експертиз, які доцільно проводити у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, подано рекомендації щодо призначення відповідних експертиз.

Ключові слова: боєприпаси, вогнепальна зброя, саморобна зброя, судова експертиза.

Article is devoted to the research of optimization of forensic expert support of pre-trial investigation of crimes committed in the sphere of firearms and ammunition. It is substantiated that the unifying link of crime warehouses in the sphere of arms and ammunition trafficking is the subject of the crime: 1) firearms (articles 263, 263¹, 264); 2) ammunition (articles 263, 263¹, 264). Defined crimes, the tools and means of which are firearms and ammunition, which form the legal character of the crime, as well as crimes in which they do not form a legal feature of the crime and do not affect the criminal law evaluation of the committed. Provides a general description of forensic, forensic, forensic and ballistic studies, including investigations of weapons traces, firing traces and situational firing circumstances that are conducted to identify circumstances relevant to the detection and pre-trial investigation and criminal offenses of firearms and firearms. and ammunition. The objects of ballistic study of firearms and ammunition are classified into three groups: the first group – objects (articles): small arms, ammunition, supplies; the second group – material traces-reflections; the third group – procedural documents and information resources (full-scale collections, electronic databases).

Systematic principles of optimization of the investigation of the situational circumstances of the shot, systematization of the situation at the scene. The additional features that must be taken into account in determining the inflammatory nature of the damage when shooting at obstacles made of different materials are specified. Practical experiments were carried out: firing from an AK-74 machine of 5.45 mm caliber in glass blocks, fragments of a chipboard with use of 5.45x39 mm caliber cartridges. Experimental firing was carried out from distances of 1, 2 and 3 m at an angle of 70° to 90° to the obstacles, by firing from each distance into each obstacle.

The paper defines a set of expertise that is appropriate to conduct in the criminal proceedings of the investigated category, provides recommendations for the appointment of relevant expertise.

Key words: ammunition, firearms, homemade weapons, forensics.

Постановка проблеми. Дослідження питань оптимізації судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, актуалізують широке коло гносеологічних і науково-методичних проблем, пов'язаних із: а) визначенням системи таких злочинів, формуванням криміналістичної методики розслідування відповідного рівня; б) формуванням комплексу судових експертиз, які доцільно призначати у кримінальних провадженнях для повного дослідження слідової інформації, що утворюється при вчиненні злочинів цієї категорії; в) систематизацією об'єктів експертного дослідження; г) виокремленням методичних підстав проведення судово-експертних досліджень; г) формуванням рекомендацій щодо призначення відповідних судових експертиз.

Стан дослідження. Йдеться, зокрема, про методологічне значення питань оптимізації судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, порушених у працях вітчизняних і зарубіжних криміналістів Д.В. Андрєєва, Д.Ю. Гамова, І.В. Горбачова, І.В. Гори, В.В. Коваленка, А.В. Кокіна, Е.Б. Сімакової-Єфремян [8], М.О. Соніса, В.О. Федоренка та ін. [2; 3].

Незважаючи на актуальність і ґрунтовну розробленість теми судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, ступінь достовірності висновку експерта прямо залежить як від якості, так і від об'єму вихідних даних, які подаються експертові слідчим (судом), і масиву інформації про патрони та зброю, що міститься в довідково-інформаційних фондах та автоматизованих інформаційно-пошукових системах. Призначаючи експертизу, слідчий має виходити з обставин кримінального провадження, фактичних даних і задач, які можуть бути вирішені тільки у процесі проведення експертизи, адже постановка питань, що не впливають із матеріалів провадження та не мають значення для встановлення обставин події, призводить до невиправданих витрат часу. Зазначене зумовлює **мету статті**, яка полягає у з'ясуванні особливостей судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів.

Виклад основного матеріалу. Злочини як реальні явища дійсності належать до міжгалузевих, міждисциплінарних об'єктів, які вивчаються кримінальним правом, кримінальним процесом, криміналістикою, теорією оперативно-розшукової діяльності та іншими науками кримінально-правового циклу.

Для криміналістики базовими категоріями слугують кримінально-правове визначення злочину, інші поняття, вчення, концепції, критерії, положення, розроблені фахівцями в галузі матеріального права та закріплені у кримінальному законодавстві.

Тому серед принципів формування криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів виокремлюються такі:

1) відповідність найбільш оптимальному класифікаційному рівню. Йдеться про такі рівні криміналістичних методик, як міжвидові (групові), видові, підвидові та комплексні. Найбільш оптимальним визначається формування криміналістичних методик на підвидовому рівні, адже це дозволяє формулювати конкретні завдання розслідування і будувати програми їх розв'язання;

2) відповідність криміналістичних рекомендацій кінцевій меті формування певної методики, що передбачає побудову рекомендацій, спрямованих на формування системи доказів, необхідних для прийняття обґрунтованих і скоординованих процесуальних, тактичних, організаційних та інших рішень;

3) відповідність типових криміналістичних моделей розслідування предмету доказування і диспозиції статті Кримінального кодексу. Цей принцип визначає, що інформаційну структуру типових криміналістичних моделей розслідування становлять предмет доказування, окреслений ознаками складу злочину, за яким здійснюється його кваліфікація, і ст. 91 КПК України, а також відомості, які входять до криміналістичної характеристики певного різновиду злочинного діяння [7].

Систему кримінально-правових норм, котрі передбачають відповідальність за злочини у сфері обігу зброї та боєприпасів, передусім складають статті, включені до розділу IX КК України «Злочини проти громадської безпеки». Об'єднуючою ознакою складів злочинів у сфері незаконного обігу зброї та боєприпасів є предмет злочину: 1) вогнепальна зброя (ст. 263, 263¹, 264); 2) бойові припаси (ст. 263, 263¹, 264).

На думку деяких науковців-криміналістів (О.О. Дудоров, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк), загальнонебезпечний характер злочинів проти громадської безпеки зумовлений як їх об'єктом, так і тим, що їх предметом та/або засобом (знаряддям) виступають зброя або інші, за своєю природою потенційно смертоносні джерела, які використовуються або можуть бути використані як зброя, як засоби руйнування чи ураження [4, с. 655; 9, с. 40].

Злочинами, знаряддями та засобами вчинення яких є вогнепальна зброя та бойові припаси, що утворюють юридичну ознаку складу злочину, яка підлягає встановленню, є: 1) незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ч. 2 ст. 146 КК України); 2) бандитизм (ст. 257 КК України); 3) терористичний акт (ст. 258 КК України); 4) сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴ КК України); 5) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 3 ст. 260 КК України); 6) масові заворушення (ст. 294 КК України); 7) хуліганство (ч. 4 ст. 296 КК України); 8) перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України); 9) опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч. 2 ст. 404 КК України); 10) погроза або насильство щодо начальника (ч. 4 ст. 405 КК України); 11) порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ч. 3 ст. 406 КК України);

12) перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 4261 КК України); 13) найманство (ст. 447 КК України).

До злочинів, обов'язковою ознакою яких є предмет у вигляді вогнепальної зброї та бойових припасів (крім зазначених вище злочинів проти громадської безпеки), належать: 1) контрабанда (ст. 201 КК України); 2) створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 2 ст. 260 КК України); 3) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України); 4) втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України); 5) дезертирство (ч. 2 ст. 408 КК України); 6) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України); 7) умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України); 8) необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України); 9) втрата військового майна (ст. 413 КК України); 10) порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України).

Крім того, як знаряддя вогнепальна зброя та бойові припаси можуть застосовуватися для вчинення вбивств, умисних тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв, незаконного полювання та інших злочинів. Однак у таких випадках вогнепальна зброя та бойові припаси не утворюють юридичної ознаки складу злочину, а отже, не впливають на кримінально-правову оцінку вчиненого.

Потрібно враховувати, що застосування вогнепальної зброї та боеприпасів відрізняється від інших способів вчинення злочину двома взаємопов'язаними властивостями:

- високою уражуючою здатністю вогнепальної зброї;
- випадковим характером розльоту куль автоматичної зброї за умови рикошетів.

Отже, здійснення пострілів під час вчинення злочинів характеризується принципово іншою слідовою картиною, на відміну від, наприклад, незаконного виготовлення, переробки, ремонту вогнепальної зброї, бойових припасів. Це зумовлює зміст діяльності слідчого щодо виявлення, дослідження і використання здобутої інформації.

Судово-експертне дослідження обставин, які мають значення для розслідування злочинів досліджуваної категорії залежно від виявлених і вилучених речових доказів, здійснюється в рамках типового комплексу експертиз:

1. *Судові експертизи для визначення предмета злочину:* а) балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї.

2. *Судові експертизи, пов'язані з дослідженням особи підозрюваного:* а) судово-медичні; б) судово-психіатричні; в) психологічні (комплексні психолого-психіатричні, медико-психологічні).

3. *Судові експертизи, пов'язані з дослідженням слідів, утворених внаслідок взаємодії матеріальних тіл будь-якої фізичної природи:* а) трасологічні дослідження (дактилоскопічні дослідження, дослідження слідів людини; знарядь, інструментів і залишених ними слідів; ідентифікація цілого за частинами; ідентифікаційних номерів і рельєфних знаків); б) дослідження почерку і підписів; в) дослідження реквізитів документів; г) дослідження матеріалів документів; ґ) біологічні; д) одорологічні дослідження; є) комп'ютерно-технічні та ін. [7].

Ключове місце у доказуванні та вирішенні задачі підвищення якості досудового розслідування злочинів зазначеної категорії належить балістичному дослідженню вогнепальної зброї та бойових припасів.

Експертиза зброї та слідів її використання поділяється на:

- дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;
- дослідження холодної зброї;
- дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;
- дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї;
- дослідження ракетно-реактивної зброї.

У зв'язку з тим, що побудова Переліку заснована на об'єктному підході, можна вважати правомірним виокремлення родового поняття класифікації – «Експертиза зброї», диференційованого на вищезазначені види [8, с. 100].

У свою чергу, Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС, затверджене наказом МВС України від 08 лютого 2017 р. № 102, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 01 березня 2017 р. за № 275/30143, фактично відтворює положення Інструкції Мінюсту, тобто експертиза зброї включає такі види:

- балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;
- дослідження холодної зброї;
- дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;
- дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї [6].

У судовій балістиці застосовуються методики, методичні рекомендації, інформаційні листи, які спільно або окремо випущені Міністерством юстиції, МВС України, Службою безпеки України, державною прикордонною службою, зокрема:

1) методика криміналістичного дослідження газових пістолетів і револьверів (2000 р. Реєстрацій-

ний код у реєстрі методик проведення судових експертиз – 3.1.18);

2) методика ідентифікації вогнепальної нарізної короткоствольної зброї (пістолетів і револьверів) по вистріляним кулям (2009 р. Реєстраційний код у реєстрі методик проведення судових експертиз – 3.0.01);

3) методика визначення балістичного коефіцієнту уражаючих елементів патронів травматичної дії (2010 р. Реєстраційний код у реєстрі методик проведення судових експертиз – 3.0.02);

4) методика криміналістичного дослідження шротових пістолетів і револьверів (2002 р. Реєстраційний код у реєстрі методик проведення судових експертиз 3.1.20);

5) методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (2005 р. Реєстраційний код у реєстрі методик проведення судових експертиз – 3.1.22);

6) методика криміналістичного дослідження пістолетів і револьверів самозахисту (газових, шротових, несмертельної дії) (2004 р. Реєстраційний код у реєстрі методик проведення судових експертиз – 3.1.21);

7) методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби (2006 р. Реєстраційний код у реєстрі методик проведення судових експертиз – 3.2.05).

Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї.

Всі завдання, вирішувані експертами у рамках цієї експертизи, поділяються на три групи: класифікаційні, діагностичні та ідентифікаційні. Наприклад, *класифікаційні* – встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї або належності патронів до боєприпасів; *діагностичні* – встановлення працездатності зброї, можливості здійснення пострілу без натискання на спусковий гачок; *ідентифікаційні* – визначення, чи стріляні кулі, вилучені з різних місць події, з одного й того самого екземпляру зброї.

Об'єкти цієї експертизи можуть бути поділені на три групи.

Перша група – предмети (вироби). До цієї групи рекомендується включити такі види об'єктів, як:

– ручна стрілецька зброя: вогнепальна, вогнепальна обмеженого ураження, газова, сигнальна, стартова, пневматична на різних стадіях технологічної готовності, а також вироби виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібні до стрілецької вогнепальної зброї (муляжі зброї, масогабаритні моделі зброї, порохові інструменти), та/або ті, що використовують у роботі її конструктивні принципи дії, а також їх окремі частини та деталі;

– бойові припаси: патрони (бойові, спеціальні, допоміжні) ручної стрілецької зброї, спеціальних засобів, а також виробів виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібних до стрілецької вогнепальної зброї, та/або тих, що використовують у роботі її конструктивні принципи дії, компоненти патронів;

– приладдя ручної стрілецької зброї, спеціальних засобів, а також виробів виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібних до стрілецької зброї та/або тих, що використовують у роботі її конструктивні принципи дії, інструменту для догляду за ними, спорядження патронів, матеріали та інструменти для виробництва стрілецької зброї та патронів.

Друга група – матеріальні сліди-відображення – включає в себе сліди дії ручної стрілецької зброї, спеціальних засобів, а також виробів виробничого та господарсько-побутового призначення, візуально подібних до стрілецької вогнепальної зброї, та/або тих, що використовують у роботі її конструктивні принципи дії (сліди частин і деталей зброї на набоях, кулях, гільзах, вогнепальні пошкодження зі слідами близького пострілу тощо).

Третя група – процесуальні документи та інформаційні ресурси непроцесуального характеру, зокрема: а) процесуальні документи (протоколи огляду місця події, фототаблиці до них, висновки експерта, показання свідків, потерпілих тощо), які містять необхідну для вирішення експертних завдань інформацію про факти застосування стрілецької зброї під час вчинення злочинів, правопорушень, сліди дії такої зброї тощо; б) інформаційні ресурси непроцесуального характеру, які використовуються для вирішення завдань судово-балістичної експертизи (довідники, ДСТУ на зброю та патрони, натурні колекції, електронні банки даних на стрілецьку зброю).

В окремих випадках слідчі ставлять питання про «загальне джерело походження» тих або інших об'єктів. У судово-балістичній експертизі це означає визначення особливостей, зумовлених технологією виготовлення деталей саморобної вогнепальної зброї, компонентів спорядження мисливських патронів, їх спільного зберігання, особливостей спорядження патронів тощо. Інакше кажучи, питання про встановлення загального джерела походження успішно вирішується в тих випадках, коли йдеться про саморобне виготовлення компонентів спорядження мисливських патронів (шроту, картечі, куль, пижів, переліжок) і саморобне їх спорядження, тобто коли суб'єкт для їх виготовлення використовує підручні матеріали (наприклад, свинець від кабелю, акумуляторних пластин, повсть від валянків тощо). Вирішуючи питання про джерело походження, вивчають не тільки морфологічні ознаки компонентів спорядження, але і їх субстанціональні властивості (хімічний склад шроту, картечі, куль) як на якісному (елементному), так і на кількісному рівні, склад компонентів волокнистої маси пижів, переліжок, осалки пижів.

Недоцільно ставити питання про єдине джерело походження патронів заводського виготовлення, адже патрони як для мисливських гладкоствольних рушниць, так і для нарізної зброї випускаються мільйонними тиражами з дотриманням ДСТУ та ТУ. Визначити завод, на якому вони виготовлені, та рік випуску можливо за маркувальними позначеннями на гільзі, але відповісти на питання про їх належ-

ність до однієї партії неможливо, адже поняття «партія випуску» патронів стрілецької та мисливської зброї не має криміналістичних критеріїв. У дослідженні патронів промислового виробництва може бути поставлене питання про фірму-виробника та час їх випуску, але слідчий повинен чітко уявляти мету отримання такої інформації, перспективи її використання. Наприклад, дотепер на території України зустрічаються патрони іноземного виробництва часів Другої світової війни. І якщо під час дослідження 7,92-мм патрона «Маузер» експерт розшифрує маркувальні позначення та визначить, що патрон вироблений, наприклад, акціонерним товариством Номайера з виробництва кабелю та металовиробів у м. Нюрнберг у 1939 р., користі від цієї інформації для розслідування конкретного провадження практично не буде. Інша справа, якщо з висновку експерта випливатиме, що цей патрон за призначенням і часом випуску належить до озброєння армії Німеччини в період Другої світової війни. Базуючись на такій інформації, слідчий вже може висувати версії про те, як патрон опинився у конкретної особи.

Дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу.

Досудове розслідування цікавлять питання, пов'язані з дослідженням слідів пострілу, які утворюються на самій зброї, на компонентах спорядження патронів, на різних перешкодах, об'єктах речової обстановки на місці події, а також на одязі та руках осіб, підозрюваних у проведенні пострілу (пострілів). Вирішення цих питань дозволяє слідству відтворити подію, що відбулася на місці злочину, та порівняти дані, отримані експертним шляхом, із показаннями підозрюваних і свідків.

Усі завдання, вирішувані експертами під час дослідження слідів та обставин пострілу, класифікуються на діагностичні, класифікаційні та ситуаційні. До діагностичних, зокрема, належать завдання, котрі вирішуються у процесі дослідження слідів пострілу в каналі стволу зброї, в гільзах та на інших компонентах спорядження патронів. За результатами дослідження слідів пострілу в каналі стволу вирішується питання про факт проведення пострілу зі зброї після її останнього чищення. Варто зазначити, що подібні експертизи повинні проводитися до того, як буде проведено експертизу зброї, пов'язану з проведенням експериментальної стрільби. Шляхом дослідження слідів пострілу на внутрішній поверхні гільз або на інших компонентах спорядження патронів може бути отримана інформація про те, яким снарядом, порохом і капсульним складом був споряджений патрон, застосований на місці злочину. Висновки, отримані завдяки вирішенню таких задач, зазвичай можуть бути сформульовані в категоричній формі.

Серед класифікаційних і діагностичних найбільш розповсюдженими є задачі, пов'язані з дослідженням слідів пострілу на різних перешкодах в області вогнепальних пошкоджень, найчастіше – на одязі потерпілих, частинах дверей, стін, меблів, перекриття, автомашини тощо. Найбільш розроблені та вирішуються в категоричній формі питання,

пов'язані з дослідженням слідів пострілу на різних перешкодах:

- чи є пошкодження вогнепальними;
- які пошкодження є вхідними, які – вихідними;
- який напрямок пострілу при утворенні пошкоджень на певних об'єктах;
- під яким кутом до перешкоди проведено постріл;
- яка дистанція пострілу, що завдав пошкоджень?

Іноді слідство ставить питання про те, зі зброї якого виду (моделі) проведено постріл, що завдав пошкоджень, чи завдано воно конкретним снарядом із конкретної зброї. Останнє питання належить до числа ідентифікаційних і в рамках експертизи слідів і обставин пострілу не має рішення. Пошкодження несе в собі інформацію про вид снаряда, котрий завдав його, тобто чи була це куля – оболонкова, безоболонкова, який її діаметр, або множинний снаряд – дріб (картеч), який її розмір (номер, діаметр). Виходячи з цього, експерт може лише визначити, що «пошкодження завдано оболонковою кулею діаметром 8–9 мм, у склад оболонки якої входить мідь. Такою кулею, зокрема, є куля 9-мм патрона до пістолета Макарова». Це зовсім не означає та, природньо, не впливає з висновку експерта, що, якщо на місці злочину і був використаний пістолет Макарова, це був саме той екземпляр, але водночас і не виключає такої можливості.

Питання, що стосуються відтворення ситуації на місці події, вирішуються у рамках дослідження ситуаційних обставин пострілу, наприклад:

- яке взаєморозташування дульного зрізу зброї та перешкоди;
- де розташовувався той, хто стріляв, у момент проведення пострілу;
- чи є можливим завдання пошкодження за умови знаходження того, хто стріляв, у певному місці;
- чи є можливим проведення пострілу (завдання поранення) за певних обставин;
- чи відповідають показання підозрюваного (свідка) обставинам, виявленим у процесі проведення експертизи.

Основними об'єктами таких експертиз є матеріали кримінального провадження, у т. ч. інші експертизи, проведені у зв'язку з досудовим розслідуванням конкретного провадження, протоколи огляду місця події, протоколи допиту підозрюваних, свідків, протоколи слідчих експериментів та ін., що містять інформацію, необхідну для проведення експертизи. Від повноти матеріалів, що надаються на дослідження, й об'єктивної інформації, котра міститься в них, залежить можливість проведення дослідження ситуаційних обставин пострілу та надання відповідей на поставлені перед експертом питання в категоричній формі. Цим пояснюється доцільність призначення ситуаційних експертиз після завершення усіх досліджень, котрі дозволяють отримати інформацію про обставини проведення пострілів і відтворити картину події, що відбулася.

Напрямок пострілу можна визначити:

а) за вхідними та вихідними отворами наскрізних кульових пробойн;

б) за направленням вогнепального сліпого каналу в предметі;

в) наявністю, розташуванням, формою і співвідношенням діаметрів зони відкладення – додаткових слідів пострілу [5, с. 447–455].

Для визначення напрямку пострілу необхідно відшукати вогнепальне ушкодження, заподіяне снарядом при пострілі. Зустрічаючи перепону, снаряд пробиває її, вибиваючи частинки перепони вперед. Внаслідок цього краї вхідного отвору виявляються закруглені в бік руху снаряду.

Навколо вхідного отвору залишаються сліди кіптяви, порошинки (при близькому пострілі), на кромці отвору на тканинах – пасок обтирання у вигляді частинок мастила, кіптяви, металу снаряда. Вихідний отвір утворюється, зазвичай, невизначеної форми і трохи більший за розміром, ніж вхідний. Край його спрямований в бік польоту, звідки вилетів снаряд. Біля вихідного отвору в каналі можуть перебувати частки матеріалу, вибитого кулею при проходженні перепони.

У дерев'яних предметах вхідна частина отвору зазвичай округла, а у вихідній частині спостерігаються відщепи дерева. У жерсті утворюється пробоїна приблизно круглої форми, край отвору вигнуті у напрямку руху снаряда. При попаданні снаряда у скло утворюється воронкоподібна пробоїна, що розширюється у напрямку польоту снаряда. У текстильних тканинах відбувається зміщення волокон (ниток) у бік руху снаряда.

Так, при руйнуванні скла кулею, випущеною з вогнепальної зброї, вхідний отвір здебільшого має воронкоподібну пробоїну круглої форми, яка розширюється в напрямку польоту кулі, якщо постріл був здійснений під кутом 90° і снаряд потрапив ведучою частиною кулі у перешкоду зі скла. При загостріненні кута входження снаряду у перешкоду зі скла вхідний отвір має овальну або повздовжню форму, що розширюється в напрямку польоту кулі. Однією з ознак вхідного вогнепального пошкодження на склі є дефект матеріалу, який виникає у зв'язку з тим, що снаряд пробиває її, вибиваючи частинки перепони вперед. Біля вхідного отвору можна спостерігати розтріскування скла у вигляді хаотичних радіальних і концентричних тріщин різної довжини і напрямку, які сходяться в центрі пошкодження. На цих тріщинах утворюються сліди у вигляді розломів, що частиною, яка дещо розширена, на концентричних тріщинах направлені у бік, протилежний руху кулі, а на радіальних тріщинах – у бік руху кулі.

Також додатковим ознаками у визначенні вогнепального характеру ушкодження при пострілі у перешкоду зі скла може бути:

– нашарування й осип у вигляді скляного пилу сірого кольору на предметах інтер'єру (шафах, тумбочках, стелажах, столах, підвіконнях тощо) які знаходилися в момент, коли снаряд пробиває перепону зі скла, вибиваючи її частинки, на невеликій відстані від скла;

– пошкодження, навколо якого наявні дрібні фрагменти скла на предметах інтер'єру (шафах, тумбочках, стелажах, столах, підвіконнях тощо), які знаходилися в момент, коли снаряд пробиває перепону зі скла, вибиваючи її частинки, на близькій відстані або впритул від скла.

Такі спостереження були підтверджені практичними експериментами для відповіді на питання: «Чи могло утворитися пошкодження у скляних блоках, фрагменті деревостружкової плити тумбочки внаслідок пострілу з автомата АК-74 калібру 5,45 мм за обставин, вказаних потерпілим під час слідчого експерименту?». З метою подальшого порівняльного дослідження пошкоджень проводилася експериментальна стрільба з наданого автомата АК-74 калібру 5,45 мм у надані на експертизу аналогічні матеріали (скляні блоки, фрагменти деревостружкової плити тумбочки) з використанням аналогічних патронів калібру 5,45x39 мм.

Для відтворення умов експериментальної стрільби, наближених до реальних, і запобігання руйнування скляних блоків поверхня скла була обклеєна липкою стрічкою. Блоки вставлялися по одному, за ними на відстані 3 мм виставлялася тумбочка із фрагментом деревостружкової плити.

Експериментальна стрільба проводилася з дистанцій 1, 2 та 3 м під кутом від 70° до 90° до перешкоди, по пострілу з кожної дистанції в кожну перешкоду.

При стрільбі на відстані 1 м під кутом близько 75° було встановлено:

При пострілі у скло та деревостружковий фрагмент (перший постріл):

– на склі утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, навколо якого утворені тріщини у вигляді радіальних променів, направлені від центру до периферії, та концентричні тріщини, направлені у бік, протилежний руху кулі;

– на фрагменті деревостружкової плити тумбочки утворилося наскрізне пошкодження, близьке за формою до квадрата, волокна країв пошкодження на фрагменті направлені всередину, навколо пошкоджень виявлені численні уламки скла (рис. 1–2).

При стрільбі на відстані 1 м під кутом близько 85° було встановлено:

При пострілі у скло та деревостружковий фрагмент (другий постріл):

– на склі утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, навколо якого утворені тріщини у вигляді радіальних променів, направлені від центру до периферії, та концентричні тріщини, направлені у бік, протилежний руху кулі;

– на фрагменті деревостружкової плити тумбочки утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, волокна країв пошкодження на фрагменті направлені всередину, навколо пошкоджень виявлені дрібні уламки скла.

При стрільбі на відстані 2 м під кутом близько 75° було встановлено:

При пострілі у скло та деревостружковий фрагмент (третій постріл):

– на склі утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, навколо якого утворені тріщини у вигляді радіальних променів, направлені від центру до периферії, та концентричні тріщини, направлені у бік, протилежний руху кулі;

– на фрагменті деревостружкової плити тумбочки утворилося наскрізне пошкодження у вигляді овалу, волокна країв пошкодження на фрагменті направлені всередину, навколо пошкоджень спостерігається нашарування речовини сірого кольору та фрагменти скла.

При стрільбі на відстані 2 м під кутом близько 85° було встановлено:

При пострілі у скло та деревостружковий фрагмент (четвертий постріл):

– на склі утворилося наскрізне пошкодження у вигляді овалу з нерівними краями, навколо якого утворені хаотично направлені тріщини (мозаїка);

– на фрагменті деревостружкової плити тумбочки утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, волокна країв пошкодження на фрагменті направлені всередину, навколо пошкоджень виявлені численні уламки скла (рис. 3–4).

При стрільбі на відстані 3 м під кутом близько 90° було встановлено:

При пострілі у скло та деревостружковий фрагмент (п'ятий постріл):

– на склі утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, навколо якого утворені тріщини у вигляді радіальних променів, направлені від цен-

Рис. 1, 2. Пошкодження на скляному блоці та фрагменті деревостружкової плити тумбочки після першого пострілу

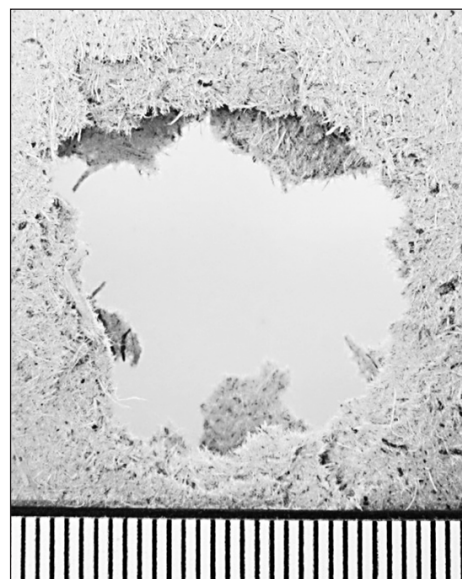

Рис. 3, 4. Пошкодження на скляному блоці та фрагменті деревостружкової плити тумбочки після четвертого пострілу

тру до периферії, та концентричні тріщини, направлені у бік, протилежний руху кулі;

– на фрагменті деревостружкової плити тумбочки утворилося наскрізне пошкодження у вигляді кола, волокна країв пошкодження на фрагменті направлені всередину, навколо пошкоджень спостерігається нашарування речовини сірого кольору та фрагменти скла.

Пошкодження на досліджуваних скляних блоках і фрагменті ДСП тумбочки могли бути утворені внаслідок пострілу як із наданого автомата АК-74 калібром 5,45, так і з будь-якої іншої зброї. Відповісти на поставлене запитання в категоричній формі не виявляється можливим у зв'язку з відсутністю комплексу окремих ознак на слідосприймаючих поверхнях наданих скляних блоків і фрагмента ДСП тумбочки, за якими можливо ідентифікувати зброю, з якої утворені вищевказані пошкодження.

Для вирішення ситуаційних задач необхідне проведення комплексної судово-медико-балістичної експертизи, котру слід призначати у дві експертні установи з вказівкою провідної. Зазвичай потрібне проведення слідчого експерименту на місці події з залученням статистів, метою якого є:

1) встановлення (вимірювання) відстаней між елементами обстановки;

2) пошук слідів застосування вогнепальної зброї;

3) формулювання висновків про: а) можливість нанесення конкретного вогнепального пошкодження за умови заданого положення зброї та потерпілого, за певного положення потерпілого й того, хто стріляв; б) можливість проведення пострілу з конкретної зброї за зазначених дій того, хто стріляв, і потерпілого тощо [1, с. 1–5].

У судово-балістичній експертизі слідів і ситуаційних обставин пострілу є, крім того, низка діагностичних задач, пов'язаних, зокрема, з визначенням наявності продуктів пострілу на тому, хто стріляв. На питання, котрі ставляться в цих випадках перед експертом, зазвичай не можуть бути надані відповіді (висновки) в категоричній позитивній формі. Пояснюється це тим, що дотепер не часто використовується метод, який дозволяє диференціювати елементи, притаманні продуктам пострілу, котрі виявляються експертом, саме як такі, а не як елементи яких-небудь інших речовин, до складу яких входять ці самі елементи.

Вирішуючи задачі, які виникають під час дослідження слідів та обставин пострілу в області вогнепальних пошкоджень, у каналі стволу зброї, в гільзах та на інших компонентах спорядження патронів, експерт на якісному або кількісному рівні виявляє певні хімічні елементи (метали) й отримує топографію їх відкладення. Він переконаний, що ці елементи є продуктами пострілу. Це дозволяє робити категоричні висновки. Водночас, вирішуючи ряд задач судово-балістичної експертизи слідів пострілу, експерт не може знати, з чим конкретно він має справу. У таких випадках його завдання – оцінити, чи є виявлені елементи продуктами пострілу або це яке-небудь випадкове забруднення, тобто відповісти на такі питання:

а) чи є продукти пострілу в змивах із рук підозрюваних; б) чи є продукти пострілу на одязі підозрюваних; в) чи є на представлених на дослідження предметах продукти пострілу, які свідчать про носіння або зберігання зброї?

Для їх вирішення експертові насамперед необхідна інформація про те, яку зброю було використано на місці події, оскільки саме її конструктивні особливості зумовлюють можливість відкладення продуктів пострілу на руках та одязі того, хто стріляв або носив зброю. Якщо при проведенні пострілу газопороховий струмінь (ГПС) розповсюджується тільки в напрямку руху снаряда та немає направлено руху ГПС на руку й одяг того, хто стріляв, відбувається рівномірне забруднення як рук, так і одягу. Кількість елементів продуктів пострілу, які відкладаються, є порівняною зі змістом їх у побутових забрудненнях; так відбувається, наприклад, при проведенні пострілу з гладкоствольної мисливської рушниці. Тому, якщо на місці події було застосовано мисливську рушницю, виявити продукти пострілу на руках та одязі того, хто стріляв, не видається можливим. У такому разі експерт вправі, не досліджуючи представлені об'єкти, надати обґрунтоване повідомлення про неможливість вирішення поставленого питання. Лише у випадках, коли при проведенні пострілу ГПС не розповсюджується тільки вперед і частина її «проривається», наприклад, через вікно для екстракції гільз у кожусі-затворі пістолетів або через зазор між казенною частиною ствола та барабаном у деяких револьверах, тобто якщо відбувається направлений рух частини газів на руку й одяг стрільця, таке завдання може бути вирішено. Слід враховувати не тільки наявність певних елементів, що входять у склад продуктів пострілу, але також їх кількість і місце локалізації.

Наприклад, при проведенні пострілу з пістолета Макарова, який тримали правою рукою, певна кількість продуктів пострілу локалізується на тильній стороні цієї руки – між великим і вказівним пальцями та на зовнішній верхній частині краю правого рукава. Зміст елементів, що встановлюються (у цьому разі сурми – елементу капсульного складу штатних патронів) у місцях локалізації має перевищувати вміст їх на другій руці та, відповідно, на інших частинах країв рукава, а також у контрольних змивах із рук і в контрольних зразках тканини рукавів. Вміст елементів, які виявляються, повинен відповідати їх вмісту, що виявляється при проведенні експериментального пострілу з цієї конкретної зброї або її аналога.

Однак навіть тоді, коли задача має рішення та внаслідок дослідження встановлені всі необхідні дані, що дозволяють зробити позитивний висновок, він може бути даний не в категоричній, а тільки в умовно-категоричній формі, наприклад: «У поданому на експертизу змиві з правої руки підозрюваного є сурма. За виключення можливості забруднення руки якими-небудь сурмовмісними речовинами виявлена сурма є слідами продуктів пострілу». Аналогічний висновок дається і про наявність продуктів пострілу на одязі (на краю рукава).

У разі проведення експертизи слідів пострілу на руках та одязі підозрюваного в категоричній формі може бути даний тільки негативний висновок: «Продукти пострілу відсутні», і тільки в тому разі, якщо експериментально встановлено, що при проведенні пострілу з конкретного екземпляра зброї або її аналога продукти пострілу можуть, у принципі, відкласитися та бути виявленими шляхом використання певного методу дослідження.

Варто також мати на увазі, що продукти пострілу на руках живих осіб утримуються тільки впродовж 1 год. (у виняткових випадках – близько 3 год.), навіть якщо за цей проміжок часу їх не мили. Тому,

якщо з моменту проведення пострілу до взяття змивів із рук минуло більше 3 год, експерт, не починаючи дослідження об'єктів, вправі повідомити про неможливість вирішення поставленого питання. Експертизу з метою встановлення наявності продуктів пострілу на руках підозрюваного доцільно призначати у разі підозри про самогубство.

Висновки. Враховуючи вищесказане, можемо стверджувати, що подані у статті рекомендації сприятимуть оптимізації судово-експертного забезпечення досудового розслідування злочинів, які вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар В.С. Особливості проведення слідчого експерименту при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. Т. 6. № 3 (20). С. 1–5.
2. Бондар В.С. Шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням вогнепальної зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. С. 232–241.
3. Бондар В.С. Шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного забезпечення проведення судово-балістичних експертиз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. № 14. Т. 2. С. 110–113.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С. 655.
5. Молибога М.П. Визначення місця пострілу. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 447–455.
6. Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС : затверджене наказом МВС України від 08 лютого 2017 р. № 102. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17> (дата звернення: 14.03.2019).
7. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів : навчально-практичний посібник / Б.І. Бараненко, В.С. Бондар, О.В. Бочковий, М.В. Кривонос та ін. ; за заг. ред. В.М. Комарницького. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 800 с.
8. Сімакова-Єфремян Е.Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 100.
9. Тихий В.П. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 3. С. 40.